

Вікторія БІРКЕНТАЛЕ

ЃІ ЦАЕОІ Е І ОІ ЃІ І Е ²І ОАЕАЕООАЕУІ І - АЕАЃІ І ЃО² БЕ І АА АО²АІ А
ОІ І АА ЃААЕ²ЦАО² ²І ОАЕАЕООАЕУІ І АІ І І ОАІ О²АЕО

Сформульовано основні напрями удосконалення існуючої системи формування, реалізації та розвитку інтелектуального потенціалу людини, пріоритетні напрями інвестування розвитку регіону. Підкреслено, що основою для реалізації інноваційної стратегії України повинні бути інвестиції в людину, створення правових, організаційних та економічних умов для підвищення рівня використання та розвитку інтелектуальної власності та інтелектуального потенціалу.

Розвиток та ефективна реалізація інтелектуального потенціалу є на сьогодні обов'язковою складовою успішних реформ в усіх розвинутих країнах. Поступово й вітчизняне суспільство визнає, що саме інтелект і знання є дійсним капіталом нації. Відзначається безпосередній вплив зростання значення авторського права на збільшення національного багатства України. Великий потенціал закладено не лише у ринку високих технологій, але й у всебічній підтримці авторів – тих, хто створює ці технології, виробляє інноваційний продукт. Інвестиції в людину, у створення правових, організаційних та економічних умов для підвищення рівня використання та розвитку інтелектуального потенціалу повинні бути основою стратегії побудови інформаційного суспільства.

Проблемам використання та розвитку інтелектуального потенціалу в контексті забезпечення умов побудови інформаційного суспільства *присвячені наукові праці* вітчизняних та зарубіжних вчених О.Амоші, В.Гейця, О.Грішнєвої, І.Каленюк, С.Мочерного, А.Чухна, Л.Шаульської, В.Іноземцева, Д.Елкінда та інших [1; 2; 3; 4; 5]. Значний внесок у вирішення проблем становлення та розвитку національної системи інтелектуальної власності містять наукові роботи видатних учених та фахівців у галузі економіки й права Г.Андрощука, В.Базилевича, В.Бережанської, Л.Глухівського, А.Жарінової, О.Морозова, М.Паладія та інших.

Проте, не зважаючи на достатню кількість робіт, присвячених дослідженню інтелектуального потенціалу, залишається актуальною та недостатньо вирішеною проблема визначення найвагоміших складових інтелектуального потенціалу, умов забезпечення розвитку сфери інтелектуальної власності як складової та фактору підвищення використання наявного інтелектуального потенціалу на всіх рівнях економіки.

Мета статті – викласти результати дослідження автора стосовно стану, умов функціонування та розвитку сфери інтелектуальної власності як складової-чинника використання інтелектуального потенціалу окремої особистості, підприємства або держави; виявити проблеми та пріоритетні напрями розвитку інтелектуальної власності для забезпечення підвищення рівня використання інтелектуального потенціалу.

Внутрішня структура інтелектуального потенціалу, відповідно до обраної автором концепції, включає такі компоненти: система освіти, система науки, інноваційна діяльність, інформаційні ресурси, матеріалізовані здобутки інтелектуальної діяльності, інтелектуальна власність, матеріальний добробут населення [6]. Кожен із них безпосередньо відображає рівень та умови нагромадження інтелектуального потенціалу на всіх його фазах.

Дослідження категорії інтелектуального потенціалу дозволило виділити фази процесу його нагромадження та групи чинників, які впливають на ефективність їх протікання. Системна модель взаємодії та взаємного впливу зазначених елементів процесу нагромадження інтелектуального потенціалу представлена на рис. 1.

Аналіз внутрішньої структури інтегрального показника інтелектуального потенціалу дає можливість оцінити вплив кожного з внутрішніх компонентів на відносну зміну інтегрального показника. Результати проведених досліджень показали, що приріст інтегрального показника інтелектуального потенціалу (ІПІП) за 2000-2005 роки на 15,87%, в середньому по регіонах України, здебільшого був забезпечений зростанням матеріального добробуту населення (11,37% змін) та приростом у сфері інтелектуальної власності (4,13% приросту) (табл. 1). Це свідчить про значну залежність умов формування і використання інтелектуального потенціалу від стану в сфері інтелектуальної власності.

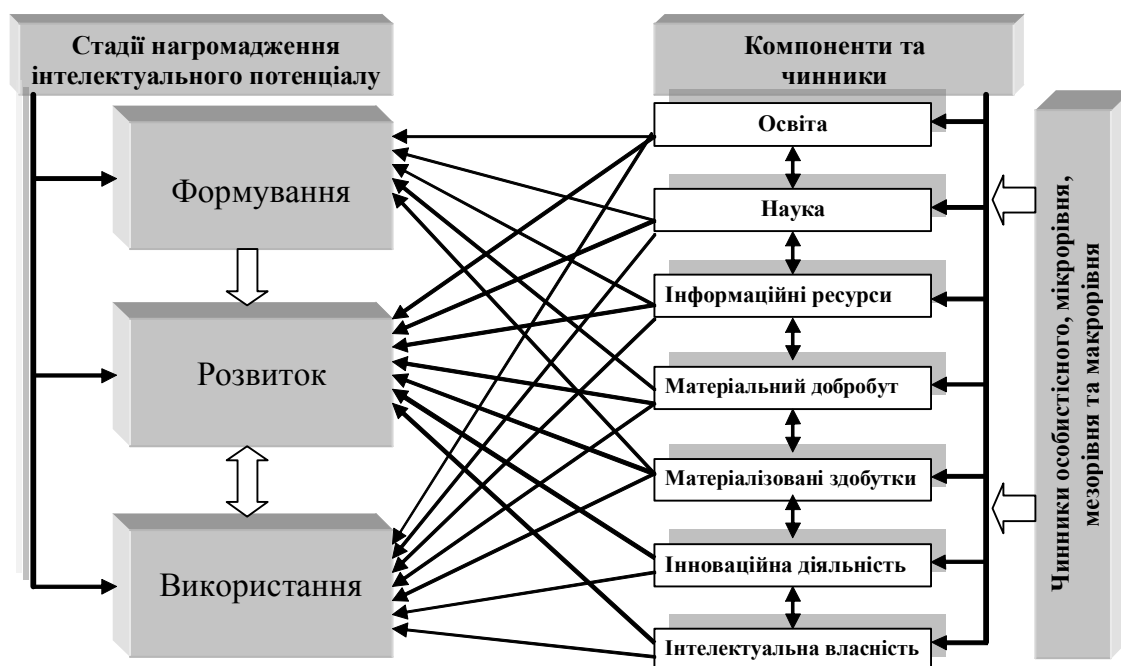

Рис. 1. Процес нагромадження інтелектуального потенціалу за фазами та компонентами (системна модель)

Таблиця 1

Вплив внутрішніх підсистем на зміну ІпІП (в середньому за регіонами)

№ з/п	Внутрішня підсистема ІпІП	Умовні познач. (X _i)	Середньозважене нормоване значення по 25-ти регіонах України		Абсолютний приріст підсистеми (ΔX _i)	Відносна зміна ІпІП за рахунок впливу відповідних підсистем, % (ΔY _{x_i})
			2000 р.	2004 р.		
1	Матеріальний добробут	X ₁	0,116	0,27	0,157	11,367
2	Інформаційні ресурси	X ₂	0,092	0,118	0,026	1,92
3	Освіта	X ₃	0,572	0,59	0,018	1,328
4	Наука	X ₄	0,248	0,26	0,012	0,885
5	Інноваційна діяльність	X ₅	0,192	0,136	- 0,056	- 4,13
6	Інтелектуальна власність	X ₆	0,052	0,108	0,056	+ 4,13
7	Матеріалізовані здобутки	X ₇	0,083	0,088	0,005	0,37
	ІпІП	Y	1,355	1,57	0,215	15,87

Джерело: розраховано автором.

Далі, в порядку зниження впливу, розташовані інші внутрішні підсистеми: інформаційні ресурси, освіта, наука, матеріалізовані здобутки.

Проблема ефективного використання інтелектуального потенціалу в довгостроковому періоді безпосередньо пов'язана з розвитком інтелектуальної діяльності та ефективністю застосування об'єктів інтелектуальної власності. Аналіз тенденцій у сфері охорони та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні доводить, що останні роки характеризуються достатньо стабільними позитивними змінами. Проте темпи цих змін ще дуже помірні для забезпечення вимог часу (рис.2). Слабка державна підтримка розвитку сфери інтелектуальної власності, відсутність досвіду ринкових відносин у цій сфері гальмують інноваційну активність окремих підприємств і економічне зростання країни в цілому. Проблеми, які перешкоджають більш стрімкому розвитку сфери інтелектуальної власності, існують у різних сферах та ланках економіки.

Розвиток охорони інтелектуальної ...

Рис. 2. Динаміка показників компонента «Інтелектуальна власність»

Джерело: побудовано за [7; 8; 9; 10; 11].

До недавнього часу основним недоліком вітчизняної системи інтелектуальної власності була недосконалість та невідповідність світовим вимогам законодавчої бази зазначеної сфери. Сьогодні можна констатувати, що національна законодавча база для сфери інтелектуальної власності вже сформована і адаптована до законодавства ЄС. Головною метою процесу гармонізації законодавства є удосконалення механізмів захисту прав інтелектуальної власності. Проте, залишаються і проблеми – не всі закони є діючими. Припинено або відмінено статті законів, які містять механізм стимулювання та пільгові умови щодо підтримки розвитку інтелектуальної власності та інновацій.

Нестабільність фінансової системи завжди була стримуючим фактором розвитку, а за умов спаду в економіці країни – ще більше перешкоджатиме становленню та розвитку сфери інтелектуальної власності. Недостатнє бюджетне фінансування, нерозвиненість кредитування, венчурного інвестування, страхування є тим гальмом, що стримує кардинальні та прогресивні зміни цієї сфери.

Проте, обмежені можливості вітчизняних підприємців у придбанні нової прогресивної техніки та технологій можна частково компенсувати творчими ідеями, раціоналізаторськими пропозиціями та винаходами вітчизняних авторів і працівників підприємств. Наявність та стан винахідницького потенціалу характеризується кількістю заявок, поданих до Держдепартаменту на отримання охоронного документу. Показником є кількість заявок на винаходи на 1 млн. жителів. В Україні за 2007 рік до Держдепартаменту було подано 3500 заявок на винахід та 8700 на корисні моделі. У розрахунку на 1 млн. жителів цей показник дорівнював 80 (враховуючи тільки винаходи) та 300 (з корисними моделями). Це значення наближається до показників розвинутих європейських країн (близько 400), що свідчить про наявність значного творчого, винахідницького потенціалу [12]. При цьому близько 15% заявок подається громадянами зарубіжних країн – США, Німеччини, Франції, Швейцарії, що є прикладом високої зацікавленості українським ринком інтелектуальної власності. Динаміка показників щодо отримання заявок та видачі охоронних документів національним заявникам у вітчизняних та зарубіжних патентних відомствах наведена в таблиці 2.

У 2008 році зберігався достатньо високий рівень винахідницької активності. Так, за 9 місяців 2008 року від національних заявників – юридичних та фізичних осіб – Держпатенту було подано близько 9 тисяч заявок на отримання охоронних документів [12]. Серед результатів творчої діяльності є «піонерні» винаходи та новітні розробки у сфері лазерної, кріогенної, аерокосмічної техніки, створення програмних продуктів, суднобудування, засобів зв'язку і телекомунікацій.

Показники системи інтелектуальної власності

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Подано заявок до Держдепартаменту інтелектуальної власності України	2718	4238	5173	6287	7704	8034	7639	7761	8564
Отримано охоронних документів у Держдепартаменті інтелектуальної власності України	1730	3256	6763	5988	7312	7627	7337	7638	8488
Подано заявок до зарубіжних патентних відомств	337	194	248	226	336	305	257	412	345
Отримано охоронних документів у зарубіжних патентних відомствах	1448	132	114	146	193	222	245	264	281

Джерело: складено за [7; 8; 9; 10; 11].

Треба відзначити, що поступово діяльність державних органів системи охорони інтелектуальної власності сприяє інтеграції нашої країни у світове співтовариство. ВОІВ та іншими впливовими міжнародними організаціями визнається значна законодавча та організаційно-правова робота, яка здійснюється у сфері інтелектуальної власності України. Значним досягненням та результатом у цій сфері стало прийняття України членом СОТ у травні 2008 року.

Суттєві позитивні зрушення спостерігаються у термінах та якості проведення експертизи заявок на винаходи. У 2000 році експертиза заявки на винахід або модель проводилась понад 30 місяців. З тих часів Держпатентом було вжито низку заходів, спрямованих на покращення стану справ у цій сфері. Так, запроваджено сучасні інформаційні та автоматизовані системи для звільнення експертів від виконання безлічі дрібних і трудомістких операцій. Створено розгалужену патентно-інформаційну базу, низку інформаційно-довідкових систем та систем пошуку із застосуванням всього спектру інформаційних джерел пошуку та взаємодії із заявниками. На сьогодні тривалість кваліфікаційної експертизи заявок на винаходи скоротилась до 15-17 місяців, що практично відповідає вимогам пріоритету Паризької конвенції (12 місяців). Про покращення якості експертизи свідчить і той факт, що лише два патенти з 4058, виданих у 2007 році, в судовому порядку було визнано недійсними.

Важливим етапом забезпечення життєздатності ланцюгу «освіта-наука-виробництво» є комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності, тобто їх впровадження у сферу виробництва з метою отримання прибутку або іншої вигоди. Найбільш загальноприйнятими формами комерціалізації є: використання об'єктів інтелектуальної власності у власному виробництві, ліцензування, внесення до статутного фонду, продаж прав, франшиза. З точки зору раціональної поведінки, суб'єкти господарювання повинні порівнювати різні форми комерціалізації та вибирати найбільш вигідну з них. Для економічного обґрунтування може застосовуватись вся сукупність доступних методів прийняття рішень: маркетингові дослідження ринку інтелектуальної власності, економіко-статистичні, економіко-математичні моделі, різні методи та підходи до оцінювання об'єкта інтелектуальної власності. Оцінка вартості прав інтелектуальної власності залишається досить складним, але необхідним завданням. Це обумовлюється низкою проблем: визначенням розміру збитків правовласників; необхідністю оцінки при інвестуванні у науково-дослідну розробку; при постановці на бухгалтерський облік як нематеріальних активів, при страхуванні та ліквідації підприємства. Оцінка дозволяє не тільки визначити цінність ресурсу для власника, але й визначити ринкову вартість продукту. Це дозволить сформувати подальшу стратегію власника щодо впровадження та реалізації об'єкта інтелектуальної власності.

Збільшення абсолютних розмірів інтелектуальної власності відбивається на підвищенні ринкової вартості об'єктів інтелектуальної власності. Фінансова сила об'єктів інтелектуальної власності проявляється у різниці між ринковою вартістю компанії та вартістю її матеріальних активів. У теперішній час, за різними даними, нематеріальні активи найбільших компаній складають близько 40-85% загальної вартості бізнесу. Компанії, які володіють правами інтелектуальної власності, отримують значні економічні переваги перед конкурентами.

Проведене дослідження дозволило з'ясувати стан та перспективи розвитку сфери інтелектуальної власності як умови підвищення рівня використання інтелектуального потенціалу. На основі отриманих результатів можна сформулювати наступні висновки:

– економічна та політична нестабільність в країні відволікає увагу суспільства від проблеми недостатнього використання інтелектуального потенціалу нації;

– наслідком тривалої політичної реформи стало зниження контролю держави та відсутність чіткої стратегії щодо розвитку інтелектуальної власності;

– залишається достатньо низькою правова грамотність населення у сфері інтелектуальної власності;

– привертає увагу зниження престижу, соціальної значущості праці учених, спеціалістів з вищою освітою, носіїв інтелектуальної власності;

– недосконалою залишається нормативно-правова база з точки зору надійного захисту об'єктів інтелектуальної власності та безпосередньо носіїв інтелектуального потенціалу;

– не може вважатися ефективною та такою, що сприяє розвитку інтелектуального потенціалу, робота учених та фахівців не за профілем підготовки;

– залишаються проблеми з виплатою винагороди авторам;

– матеріальна та моральна недооцінка державою представників інтелектуальної праці залишає загрозу «відпливу умів» за межі країни;

– проблеми у сфері інтелектуальної власності дають підстави говорити про загрози інтелектуальній безпеці країни.

З огляду на актуальність і нагальну потребу вирішення зазначених проблем розвитку інтелектуальної сфери, на нашу думку, *необхідно*:

– прийняти на державному рівні стратегію розвитку інтелектуальної власності як умови збереження та розвитку інтелектуального потенціалу країни в цілому;

– створити загальнонаціональний центр інтелектуальної освіти населення;

– залучити всю сукупність методів та інструментів державного регулювання для проведення більш активної політики щодо стабілізації та розвитку інтелектуальної сфери, підвищення престижу інтелектуальної праці.

Наведені результати аналізу стану та показників функціонування сфери інтелектуальної власності можуть слугувати фундаментом та інформаційним забезпеченням *подальших досліджень* стосовно організаційно-економічного механізму управління реалізацією та розвитком інтелектуального потенціалу на всіх рівнях економічної системи.

Література

1. Амоша О. І., Мельцер Л. Г. *Інноваційна діяльність у регіональному розрізі: перешкоди, стимули, перспективи*. В кн.: *Интеллектуальная собственность. Использование. Внедрение. Передача*. / Под общ. ред. Ю.Н. Киклевича – Донецкое региональное отделение Академии технологических наук Украины. – Донецк: МЧП «ВИК». – 2007. – С. 40–50.
2. *Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1, Т. 3 / Редкол: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.* – К.: Видав. центр «Академія», 2000.
3. Чухно А. А. *Постіндустріальна економіка: теорія, практика та її значення для України*. – К.: «Логос», 2003. – 631 с.
4. Шаульська Л. В. *Стратегія розвитку трудового потенціалу України: Монографія / НАН України. Ін-т економіки пром-сті*. – Донецьк, 2005. – 502 с.
5. Elkind D. *Ties that stress: The new family imbalance*. Cambridge (Mass.); L.: Harvard univ. press, 1995. – P. 58.1.
6. Мурашко В. В. *Організаційно-економічне регулювання використання та розвитку інтелектуального потенціалу // Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к. е. н.* – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 20 с.
7. *Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні в 2000 р.»* – К.: Держкомстат, 2001. – 290 с.
8. *Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні в 2004 р.»* – К.: Держкомстат, 2005. – 360 с.
9. *Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні в 2005 р.»* – К.: Держкомстат, 2006. – 362 с.
10. *Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні в 2006 р.»* – К.: Держкомстат, 2007. – 369 с.
11. *Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні в 2007 р.»* – К.: Держкомстат, 2008. – 364 с.
12. Глухівський Л. *Правова охорона інтелектуальної власності як необхідний елемент інноваційної діяльності // Інтелектуальна власність*. – 2008. – № 12. – С. 32–35.